

Ærøsk sølv

Af *Tove Kjærboe*

Den, der forventer at finde korpusarbejder blandt det gamle ærøske sølv – altså sølvtøj forarbejdet af smede, der har boet på Ærø – vil blive skuffet.

Alt det, der andre steder gav anseelse, såsom kaffekander, flødekander, sukkerskåle, sukkerbøsser, sukkertænger, thepotter, thedåser, bakker og lysestager, findes ikke. Ved ihærdig søgen fandtes dog en enkelt peberbøsse, et „sandhus“, hvor kun låget er af sølv, og nogle stykker kirkesølv. Men heller ikke småting som hovedvandsæg, salmebogs- og bibelspænder, stokkehoveder, ridesporer og seletøjsbeslag kendte man. De fine vogne, som krævede fint seletøj, kom først til Ærø efter 1. verdenskrig, pudsigt nok som samlesæt fra Tyskland til de lokale karetmagere. Der er heller ingen knæ- eller skospænder til folkedragten, derimod enkelte knapper, som stadig sidder på olmerdugsjakker, som ejes af de lokale museer. En del af den slags sølvknapper ved man bestemt er smeltet om til theskeer. De ærøske kvinder, der levede i forrige århundrede, har åbenbart heller ikke haft smykker.

Derfor vil denne registrant i det store og hele kun indeholde thesier og bestik, et væld af skeer til alle formål.

Hvorfor er det sådan? Hvorfor indtager Ærø også en særstilling her? Har det atter noget at gøre med, at øen hørte til hertugdømmet Slesvig med alt, hvad det indebar? Ikke direkte, selvom det er klart, at hertugdømmet kun var god for en del af befolkningen, som til gengæld lukkede kraftigt på tilstanden. Øen var ganske simpelt så fattig, at der ikke var plads til luksus. Man havde gennem tiderne gennemgået så mange besættelser, plyndringer og røverier, at der skulle sekler til at oprette det ødelagte.

Og alt dette gav ærøboerne en anden indstilling til livet; man

måtte være sparsommelig, hvis man skulle overleve, og havde man én gang haft hang til luksus, var denne ihvertfald kvalt af den megen modgang. Og denne spartanske levevis gik naturligvis ud over guldsmedene; deres varer var ikke livsvigtige, og man ser, hvordan næsten alle de ærøske guldsmede har hutlet sig igennem, og flere af dem har skyndsomst forladt øen.

En af dem, der blev her, fordi han havde stiftet familie her, omtales endnu som fattig, og det huskes, fordi han døde som en gammel mand, der intet efterlod sig.

Men der er nu også en anden ting, der gjorde sig gældende, når man vil analysere guldsmedenes dårlige vilkår. Og det er den kendsgerning, at Ærø var en søfartsø, og sømanden og alt, hvad der hørte søen til, var i focus. Både i Marstal og Ærøskøbing var det skipperne, der gav tonen an. De sad f.ex. i byrådene, selvom de sejlede på langfart og sjældent var hjemme. Dermed er ikke sagt, at søfolkene ikke kunne lide sølvtøj og boykottede guldsmeden, men netop de havde lejlighed til i de fremmede lande at købe ting, der måske var mere spændende og især billigere, end hvad de kunne få hjemme. Desuden, og det var nok det værste, var der noget, der hed „skipperskeer“. Store, vægtige sølvspiseskeer, som mæglerne forærede skipperne i håb om fortsat samarbejde, altså en slags drikkepenge eller måske snarere en finere form for bestikkelse, som ingen af parterne havde noget imod at håndhæve.

Dette må ikke forveksles med „kaplak“, som var en kontraktmæssig bonus i rede penge, selvom det egentlige ord, som er hollandsk, betyder „stof til en kappe“. Mange ærøske skibe sejlede på Norge og de tyske Østersøhavne, og begge steder var det kotyme med skipperskeerne. Mæglerne satte deres navn, by og årstallet for gavens overbringelse i prik på skaftets bagside, og derfor ved vi, at skikken allerede eksisterede i 1786 og holdt sig ihvertfald til 1876. Rundt om i de ærøske hjem findes der i dag, som arv, en del norske og mange tyske skipperskeer, og man forstår, at når hvert andet hjem var forsynet med sølvspiseskeer, blev der ingen handel i den henseende med guldsmeden. Der fortælles, at en skipper i Marstal efterhånden havde fået samlet sig 35 skipperkeer og derfor frabad sig flere; nu ønskede han kontanter. Og i

et dødsbo i samme by var der 50 stykker. Hvor der var så mange, er en del sikkert gået i smelteovnen, så meget mere som moderne mennesker har svært ved at håndtere disse skeer, tunge som de er med et stort, spidst og skarpt laf, som skærer mund og læber, fordi vi nu stikker hele laffet ind i munden og ikke som før hen, hvor man sugede måden op fra siden af laffet.

Men naturligvis havde søfolkene brug for kaffe- og theskeer og de skeer, man kun har én højst to af, salt-sennep-sukker-fløde, punche-grød- og potageskeer, hvis de altså ikke blev hjembragt fra udlandet.

Og naturligvis var der andre folk på øen end sømændene, og af de gode gamle slægtsnavne, der står som givere af sølvtøj, kan vi se, at det både drejer sig om skippere, købmænd og håndværkere af den størrelsesorden, som havde „midler“. De dages overklasse. Ligesom de udenlandske mæglere satte ærboerne nemlig altid deres navn bag på sølvtøjet, når det var gaver, sammen med årstallet, og det er meget værdifuldt, når man i dag vil registrere og tidsbestemme det.

Som givere træffer vi navnene Bager, Brandt, Carlsen, Clausen, Dauer, Dreieø, Erichsen, Espensen, Groth, Halmøe, Hylsebæk, Juncker, Kock, „Løjtnant Petersen“, Riegelsen, Røhling, Schøsler, Steen, Svinding, Thøring og Weber. Alle, der har lidt lokalkendskab, vil nikke genkendende. Men også øens embedsmænd gav sølvtøj som gaver og tog skikken op med at „underskrive“ det på bagsiden. Vi ser, at Ærøsidste landfoged, J. E. A. Carstens, har foræret en sauceske og en thesi til borgere i Ærøskøbing.

På en for os i dag pudsigt måde har sølvtøjets tilstedeværelse delt Ærøskøbing i kvarterer. De mere holdne borgere boede naturligvis i de bedre huse i de bedre gader, og derfor svarede en velkonsolideret mand på spørgsmålet, om han havde noget arvesølv, således: „Nej, min slægt boede jo i Øster“, ligesom en dame meddelte, at hun jo var ud af arbejderfamilie. Nu har alle noget sølv.

Det ser ud til, at almindelige mennesker på Ærø ikke købte sølvtøj til sig selv. Det, man havde, havde man fået foræret. Og det ser endvidere ud til, at ideen med at forære sølvtøj væk, er et by-fænomen. På landet gjorde man sjældent den slags; man „skab-

te sig ikke“, og derfor er det nok rigtigt, når gamle folk siger, at det sølvtøj, der findes blandt landbefolkningen for det meste er gaver fra „de føjne u'e i Kjøven“ – de fine ude i Ærøskøbing. Der er dog én kendt undtagelse, og det er de små og tynde theskeer, som de større bønder købte med hjem til konen som gave, når de havde gjort gode handler på markederne i Ærøskøbing. De blev næppe brugt, idet de var et statussymbol, hvorved familien hævdede sig op over husmanden, der måtte nøjes med at tage billige honningkager med hjem. Men skeerne havde dog mestermærker trods deres mindreværd.

Det er interessant at konstatere, at størstedelen af de ca. 465 stykker sølvtøj, denne registrant indeholder, stadig findes på øen. Den lille del, der findes andre steder, beror hos ærøboere, der er fraflyttet øen, eller på museer. Det figurerer sjældent på auktioner eller i antikvitetsforretninger. Folk beholder det, men de bruger det ikke ret tit; dertil er det meste alt for skrøbeligt.

Kaffe- og theskeer er i stort overtal, 276 ialt. Spiseskeerne udgør kun $\frac{1}{6}$ incl. 5 dessert- eller barneskeer. Skipperskeerne dukker atter op som skyldige, men også landboernes stædighed og ulyst til at ændre forfædrenes skikke tæller. De holdt fast ved deres gode, gamle træskeer helt op til 1920, selv på velhavende steder, og det var benved til manden på gården, bøg til de andre. Forøvrigt havde man også spiseskeer af tin. Ude i byen var det såkaldte „nysølv“ (alpacca) kommet frem, men det var nu ingen konkurrent til sølvtøjet, men det blev det i samme øjeblik, man fandt på at trække det over med et tyndt lag sølv. Nu hed det plet eller rettere elektro-sølvplet, og det holdt sit indtog hos den lokale galanterihandler 1870 og blev en stor succes. Nu kunne alle få de kander og skåle og opsatser, de ikke havde råd til, så længe det kun fandtes i rent sølv. Blandt overfloden af skeer møder vi kun 11 gafler og de 10 tilhørte samme person. Tilfældigt? Nej! gaflen var ikke populær. Selvom man havde kendt den fra det 16. årh., havde den meget svært ved at vinde indpas. Man klarede sig udmærket med kniv, ske og fingrene, og da gaflen endelig kom på bordet hos den jævne befolkning, var den af tin, senere af jern, og det generede ingen på Ærø at dække et festbord med gafler

og knive af jern og skeer af sølv. De 10 sølvgafler tilhørte da heller ikke en almuemand, men øens første mand på tinge, rigsdagsmand og assessor B. N. E. Steenstrup.

Men selv efter, at man var kommet så langt op i tiden, at en sølvgaffel ikke var den store sjældenhed, var køb af en sådan båndlagt af overtro.

Det var almindeligt overalt i landet, også på Ærø, at forære en ske væk til f.ex. et bryllup, hvorimod man var tilbageholdende med knive, som betød ulykke, der dog var en éngangs-foreteelse, men gav man en gaffel væk, ville der opstå ufred i en uendelighed – siger man på Ærø.

Ville man have gafler uanset materialet, måtte man selv købe dem. Men interessen for sølvgafler har åbenbart ikke været tilstede på Ærø før et langt stykke forbi 1. verdenskrig.

Når man læser listerne over sølvtøj, der var indkøbt som gevinster i „Nye Fyenske Varelotteri“ år 1870, finder man heller ingen gafler blandt de 814 stykker, leveret af guldsmede på Fyn og omliggende øer. I de samme lister kan man se, hvad sølvtøjet er værd, og man kan nok gå ud fra, at det ikke er vurderet for lavt. Lagkage-, sukkerstrø-, potage-, sauce- og ragoutskeer var sat fra 6 til 10 rdl. (1 rdl. = 2 kr.) alt efter mønster og vægt. De dobbeltriflede var de dyreste, og var en større ske forgyldt, var den naturligvis også dyrere, kunne komme helt op på 15 rdl. En dobbeltr. spiseske var vurderet til 5 rdl. og en kaffeske (der stod KAFFE) 3 rdl.

Der er ingen tvivl om, at en del sølvtøj er bortkommet i tidens løb. Meget har været så tyndt, at det er knækket og gået på møddingen. Og noget er ved en fejltagelse gået med køkkenaffaldet ud til grisene og først kommet tilsyne igen ved slagtingen. Et par skeer er set, efter at de har været mellem ornetænder.

Det er muligt, at landboerne ikke har været så „næn“ over deres sparsomme sølv som byboerne. Noget tyder på, at et stykke vellykket arbejde var mere værd end jordisk gods. Og derfor tog man ikke i betænkning at kaste et stykke arvesølv i karret, hvis øllet drillede under brygningen, eller i kærnen, hvis det var fløden, der var obsternasig. Det skulle helst være en spiseske, ellers

3 theskeer. Sølv et skulle have en „samlende“ virkning. Antagelig var det lutter overtro. Ildebrande har også ødelagt sølvtøj, noget er blevet stjålet, noget solgt og ikke mindst er en del som før nævnt omsmeltet. Det har de to verdenskrige været skyld i.

Chr. A. Bøje nævner i sin bog „Danske guld- og sølvmedemærker før 1870“ (Politikens forlag 1962), at man i Ærøskøbing har haft 7 mestre og kun kender mærker på de 5. Der var ikke guldsmede andre steder på Ærø.

JØRGEN von ACHEN er den første, man har kendskab til. Han var født ca. 1666, fik borgerskab i Ærøskøbing 1694 og var gift med Sidsel Laursdatter Brandt – uden tvivl ærøbo, da navnet Brandt er hyppigt her. Man har et af hans arbejder, nemlig en lille klokke til en klingpung, skænket Ærøskøbing kirke af kirkeværgen og rådmand Jens Gommesen. Klokken er det ældste stykke kirkesølv, man har i byen. Den har fine graveringer og bærer tydeligt årstallet 1696. Mestermærket er knapt så tydeligt, det står omkring ringen, IVA. Højden er 3,5 cm og største diameter 3,3 cm. Den har jernknebel og en dejlig klang. Von Achen døde og blev



*Klokke til Klingpung. Ærøskøbing kirke. Jørgen von Achen (1696).
Foto: Jens Bloch.*

Kalk til „Berettelse
a parte“ Ærøskøbing
kirke. Mester Oluf
Clausen (1706-16).
Foto: Jens Bloch.



begravet år 1700 i Ærøskøbing i en alder af 34 år. I ægteskabet var en søn Henrich, som også blev guldsmed, uddannet af sin mor, idet hans stedfar også døde tidligt.

OLUF CLAUSEN (LUND) blev Ærøskøbings næste guldsmed, og han fik borgerskab 1701 og blev gift med von Achens enke. Men allerede 1706 flyttede ægteparret og Henrich til Clausens hjemby Odense, hvor også hans slægtninge var guldsmede. Der kom 5 sønner i dette ægteskab, og alle blev guldsmede; de 2 nedsatte sig i Holsten. Oluf Clausen var en meget fin guldsmed. Vi kender to ting fra hans hånd. Desværre ved man ikke længere, hvor den ene ting befinder sig, idet den blev stjålet ved indbruddet på Møntergården i Odense 1972. Det var en barok sukkerbøsse med spejlmonogram graveret på siden og mestermærket OC i bunden. Den anden ting tilhører Ærøskøbing kirke og er en sygekalk, der både ud- og indvendig er meget smukt lueforyldt. Den er 15,5 cm høj, har rund fod med vulst og standkant, og her ses både mestermærket og Odense bymærke, den franske lilje. Foden er 10,3 cm i diameter, stilken er balusterformet, bægeret 5,5 cm højt og 6,5 cm i diameter.

Det må være denne kalk, der i kirkens inventarliste fra 1742 omtales således: „– en mindre Kalk, forgyldt og en liden Sølvflaske, forgyldt med et lidet Rum at lægge abelater udi at bruge ved Berettelser a parte“, hvilket vil sige berettelser eller altergang uden for kirken.

Den lille flaske, som ikke mere findes, har rimeligvis haft facon og størrelse, så at den passede som indsats i bægeret – jævnfør en tilsvarende i Tranderup kirke. – Den tilhørende disk er af Rasmus Møller i Odense.

Fordi Clausen flyttede til Odense 1706 og døde her 1716, har man den omtrentlige alder på kalken.

JØRGEN HENRIK MANDIXEN kommer til Ærøskøbing efter Clausens bortrejse, men dør to år efter, og vi ved intet om ham eller hans arbejde, kender ikke hans mestermærker.

JOHAN DANIEL KLEY (el. KLAY) får borgerskab i Ærøskøbing i 1766, og med mindre han har været her længe, før han får borgerskabet, har byen været uden guldsmed i ca. 57 år. Han var født ca. 1724 og boede under sit ophold i Ærøskøbing i et af de småhuse, der senere er indgået i Eli Thomas Hansens ejendom. Han sælger huset i 1788 og flytter rimeligvis fra øen, for hans død 1802 er ikke noteret i Ærøskøbing. Ved det omtalte tyveri på Møntergården forsvandt også et arbejde af Kley, en smuk spiseske, total længde 21,7 cm, laf $7,9 \times 4,8$ cm, fliget skaft, der ved enden bøjer fremefter. På skaftets forside en indgraveret blomst, på bagsiden et bladornament samt Anna Hinrichs Dadter. I privat eje i Ærøskøbing findes en lille glat theske, der tydeligt bærer Kleys stempel IK og årstal, ovenikøbet to gange, som man gjorde efter lybsk forbillede. Det sidste tal i årstallet her er udvisket, og der kan således stå både 1771 – 77 eller 79. Skaftet er violinformet, har tunge og måler $9,2$ cm. Laffet 4×2 cm.

Den frisiske forsker Bende Bendsen, der levede det meste af sit liv i Ærøskøbing, fortæller i sin dagbog, at der i 1774 kun er én guldsmed på Ærø, og det må være Kley.

KJELD NIELSEN nedsætter sig i 1810, og det ser således ud til, at der atter har været et stort interval, når vi regner med, at Kley rejser, da han sælger huset (1788). Kjeld Nielsen kommer

hertil fra Rudkøbing, hvor han åbenbart har været en stor og estimeret mand, som det sømmer sig for en guldsmed alle andre steder end på Ærø. Han er født i Rudkøbing 1744, får borgerskab 1772 og bliver samme år adjutant i Borgerkompagniet. Bliver senere overkæmner og omtales som „Sire“ og „velædle Sire“. Køber gårde og sælger dem igen med fortjeneste. Køber en „Hauge- og Hestemølle“ og sælger den til „agtbare og velædle skipper monsieur Christen Nielsen Boye af Marstal“ og flytter selv til Ærøskøbing, og så hører man ikke mere til ham. Intet arbejde, intet mærke kender man. Hans søn blev skipper og dannede slægt her.

Og så er vi nået til de guldsmede, vi ved mest om, nemlig Anders Kiær (1810–92) og Carl Stammer (1820–85).

I mere end 30 år boede de i Ærøskøbing på samme tid og konkurrerede med hinanden. Kiær kom først og døde sidst. De har næppe været venner, idet de var vidt forskellige i væremåde og af herkomst. Kiær sad hele livet i små kår, tidlig enkemand, alene med en datter og han blev beskyldt for ikke at overholde lødighedskravene. Han havde ganske simpelt ikke råd til at købe det sølv, der skulle til, når det f.ex. drejede sig om varelageret. Når det var bestillinger, var der næppe noget i vejen. Men det var nok grunden til, at han blev udelukket af vareløtteri og derved kastede sig ud i en avispolemik.

Stammer var fornuftigt gift og havde mere styr på det hele. Men deres arbejder lignede meget hinanden, og det kunne være svært på afstand at se forskel. De lavede vel begge det, der var på mode, og det, ærøboerne kunne lide, det de yndede som gaveobjekter, og det var thesier, sukkerstrøskeer og flødeskeer, og begge smedene gjorde meget ud af de dele.

På Ærø, hvor man aldrig havde kendt sukkerbøssen, men klaret sig med en almindelig theske, var strøskeen absolut en fornyelse, og det var Kiær, der kom med den. En flødeske er for nutiden en raritet, en uforståelig ting, men dengang, man kogte fløden og betragtede skindet som en lækkerbiscuit, der skulle fiskes op på forsvarlig vis og fordeles blandt de kaffedrikkende, var sådan en ske en nødvendighed. Man brugte store flødekander med vid hals

eller en skål, af porcelæn, glas, fajance eller det kønne lustre, som sømændene havde med hjem fra England.

Som meget store gaveideer kan nævnes punche-, grød- og potageskeer, men de er i fåtal hos begge mestre.

ANDERS KIÆR var født 7/4-1810 på gården „Lindhof“ i Faling sogn, som søn af forvalteren der, Jens Kiær og Elisabeth Berentzen. Han blev hjemmedøbt. Da han var 6 år, døde faderen. Vi ved ikke, hvor han har stået i lære, og vi kan ikke finde ham før 3/5 1837, hvor han i Rudkøbing vies til Kirstine Welsch, datter af en hattemager. Få dage efter brylluppet er ægteparret i Ærøskøbing, hvor Kiær strax får borgerskab, for man havde ikke haft en guldsmed, siden Kjeld Nielsen døde i 1825.

Anders Kiær har forskellige mestermærker: AK – AKiær – AKjær og Kiær uden forbogstav. Han bruger både trykte og skrevne bogstaver. Indramningen er altid firkantet. Det skal strax siges, at det er Kiær, der er mesteren for de fleste af de korpus, denne artikel indeholder. Ikke Stammer.

Der er peberbøssen i privat eje. Den er vaseformet med pressede bladornamenter om fod og underdel. Højde 10,5 cm. Vægt 55 gr.



Bagside af ske. Foto: J. Bøtter-Jensen.



Peberbøsse AKiær (1854). Foto: Har-
der Andersen.



„Sandhus“. Intet mærke, men sikkert
AKiær (1865).

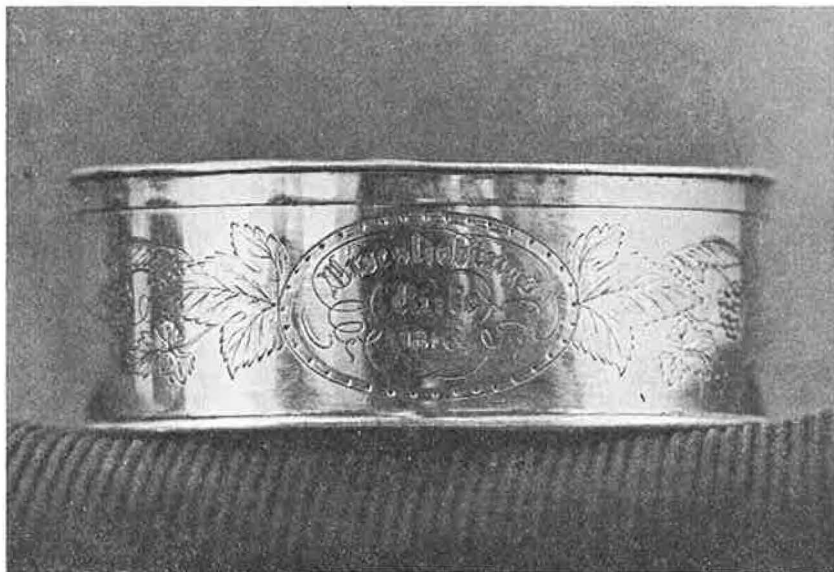
Erindring fra 1854. Mærke AKiær. Og der er „Sandhuset“ (til skrivesand før trækpapirets opfindelse), en 14 cm høj 8-kantet flaske med cylinderformet hals. Det lille smukt udførte søvlåg er kun 2,5 cm i diameter. Det bærer inskriptionen: „Erindring 25. December 1865“, men intet mærke, men da flasken tilhører en af Kiærs efterkommere, må det være tilladt at gå ud fra, at det er ham, der har lavet det. Det må have været en stor opmuntring for den fattige guldsmed at få bestilling på en oblatæske til Ærøskøbing kirke, et nyt bæger til alterkalken fra det 16. årh. i Rise kirke og en disk eller brødbakke til Bregninge kirke. Alle tre ting har mærket: AKiær, bægeret også lødighedsmærke $13\frac{1}{3}$ lod. Det er første gang, man ser Kiær bekræfte lødighed.

Oblatæskan er et smukt og solidt arbejde. Den er oval og 32 cm i omkreds og 12×8 cm i længde og bredde. Højde 4,7, dybde 4,4 cm. Både æske og låg er indvendigt lueforyldt, og begge bærer mestermærke med skriveskrift. Låget har et overfald på 0,4 cm. Æskens sider og lågets overflade har fine graveringer, som er ind-



Forsiden af oblatæskan i Ærøskøbing kirke. Mester AKiær (1863). Foto: Jens Bloch.

rammet i cartoucher, hvis kanter er stiplede. De øvrige flader er dekoreret med druer, både frugter og blade. Symbolet på altervinen, Jesu blod. Den ene cartouche har en engel med benene skjult i skyer, med udslåede vinger og i hænderne et skjold med korsfane. Hele låget bærer et billede af Jesus, der sidder ved et bord med brød og kalk. Han har brødet i venstre hånd og den

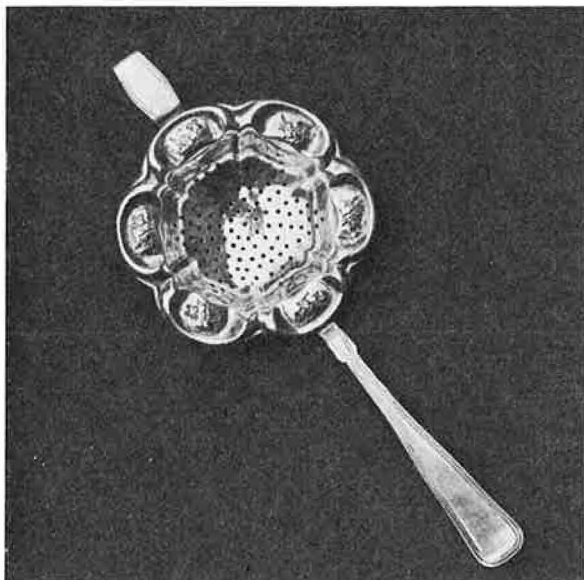


Siden af oblåtæske i Ærøskøbing kirke. AKiær (1863). Foto: Jens Bloch.

højre indtager velsignelsens fingerstilling. Vægten af hele æsken er 250 gr.

Der findes to smukke puncheskeer af Kiær. Den ene har bådformet, knækket laf med to hældetude og er indvendig forgyldt. Drejet sort skaft af blankt træ, ny (og forkert) benknap. Totallængde 42 cm. Mærke AK. Den anden har et 29 cm langt skaft af elfeben, der er snoet på midterpartiet, laffet er skålformet med skæve (svajede) knæk og én hældetud. Det ligner et kålblad med ribber og takker i kanterne. 11 × 8 cm. Lafhals af sølv på 9 cm. Desværre ved man ikke, hvornår Kiær har lavet disse skeer. Især ville det være interessant at kende årstallet for den sidstes vedkommende, fordi Stammer har brugt nøjagtig den samme model til tre sauceskeer, alle fra 1860'erne.

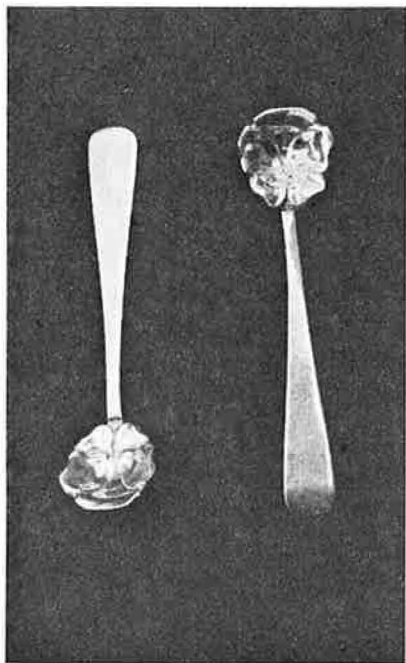
Ligesom det var Kiær, der startede strøskeerne på Ærø, var det også ham, der kom med thesierne. Før hen fiskede man bare thebladene op med en perforeret theske af samme art, som man brugte i kirkerne til fjernelse af korkstumper og fluer fra altervinen. Først havde sien tre ben, senere ingen ben, idet den blot hvilede på kop-



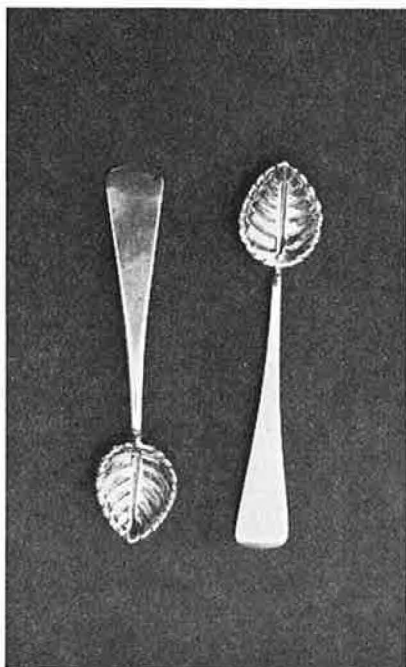
Thesi med bøjet støtteskaft. CSt. (1866). Foto: J. Botter-Jensen.

pen. De fleste af de 8 sier, der er fundet, er udtunget i 6 dele, hver med sit pressede blomster- eller bladarrangement. Laffets diameter ligger mellem 5 og 7 cm. De har prikperforationer, og nogle af laffene er forgyldte og alle skafter dobbeltrifledede. Strøskeernes skafter derimod (10) skifter mellem spatel og dobbeltriflet. Et ender med en støbt ørn, to med en musling, denne mere end 200-årige dekorationsskal, der bærer på et Maria-symbol. Laffene er også meget forskellige. Nogle er rektangulære med let svejfede kanter, andre med lige kanter med pressede blomster- eller bladornamenter. Nogle laf er runde eller ovale og udtungede som thesierne. Perforationerne kan være samlet til en stjerne.

Der er 9 flødeskeer, runde eller ovale med hældetud, glatte eller knækkede, forgyldte, 3 × 4 cm. Dobeltrifledede skafter, en enkelt dog med musling. En flødeske fra 1844 adskiller sig dog kraftigt fra de øvrige ved at have et usædvanlig dybt laf med en meget bred hældetud. Den ligner en brandhjælm i miniature. En fin og enkel sennepske, registrantens eneste, er noteret, samt 4 saltskeer, som man fristes til at kalde „bedårende“, formet som de er som udsprungne stedmoderblomster. To andre saltskeer er muslinge-



Til venstre saltskeer AK (1868). Foto: J. Bøtter-Jensen.



Til højre saltskeer GS (1875). Foto: J. Bøtter-Jensen.

skaller. Et par morsomme småting er en pibebradser, hvis skaft er et langstrakt jagthundehoved, og en øreske, i dag en ukendt ting, men før hen hørte en sådan til ethvert ordentligt toiletbord.

Alle Kiærs spise- og theskeer er velformede og så godt som altid dobbeltrifledede. Kun en eneste gang har han forsøgt sig med en gaffel, en lille klodset barnegaffel bestilt af en bedstefar til barnet.

Glemmes skal ikke de „sæt“, Kiær har, bestående af en strøske, en flødeske og et vist antal theskeer. Det er skafterne, der er bemærkelsesværdige. Langs den øverste $\frac{2}{3}$ del af skaftets forside ses en stiplede streg, uden om denne en let fjerkant. Midt på skaftets forside tre blomsterklaser (eller blade?) i meget fine og spinkle graveringer. For det skarpe øje forskellige fra skaft til skaft.

Til slut skal nævnes, at Kiær var ivrigt medlem af det borgerlige skydeselskab og har lavet flere af sølvpladerne til kongens



*Theske fra „sættet“
AK (1867?). Foto:
J. Bøtter-Jensen.*

skærf. Da han selv blev fuglekonge i 1858, sparede han sandelig ikke på sølvet. Han lavede en stor og kraftig plade, oval, 11×7 cm med en påloddet „sol“ af den art, man ser på militæremblemer og oven over solen en stor krone.

Det ældste arbejde, man kender af Anders Kiær, er fra 1838 og er en spiseske med en presset musling på skaftet. Den befinder sig på et udenøsk museum. Den yngste ting er en enlig sauceske fra 1883, og den er måske det sidste, han overhovedet lavede. Han var da 73 år. Han døde 1892 i Marstal hos sit barnebarn.

CARL STAMMER er den sidste i rækken af ærøske guldsmede indenfor den ramme, Chr. A. Bøje har sat, det vil sige, inden industrialiseringen for alvor satte ind. Stammer var født 28/10–1820 i Mølln i Lauenborg. Han kommer til Ærøskøbing i begyndelsen af 1850'erne og får bopæl i Vestergade. Borgerskab 1854 og samme år en bestilling, idet han forsøgsvis skal lave theskeer af et vist antal sølvknapper fra en folkedragt. Der bliver 6 kønne skeer med et karakteristisk spidst laf. Mærke CSt. Stammers øvrige mærker er CS, der ligesom det foregående findes både med trykte og skrevne bogstaver, og hele navnet Stammer med skriveskrift. Alle med

Sauceske. Stammer Aroe (1866). Foto:
J. Bøtter-Jensen.



firkantet indramning. Dog begyndte han i 1870'erne at bruge oval indramning om initialerne. Undertiden tilføjer han by(ø)mærket Aroe, men kun hvor hele navnet er med. Ofte har han også en lødighedsstempling.

Stammer må betragtes som bestiksmed, idet det ikke er lykkedes at finde andet end bestik (incl. thesier) fra hans værksted, når undtages et nyt bæger på den gamle alterkalk i Søby kirke (CS i oval). Af en eller anden grund er størstedelen af det her registrerede sølvtøj af Stammer. Måske var hans arbejder lidt mere gedigne end Kiærs; måske kunne folk bedre lide ham eller hans butik. Han var vist mere estimeret; han sad som bestyrelsesmedlem i forskellige foreninger; han kom sammen med byens borgere, og ikke mindst var han gift med en datter af stadstjeneren Hagen Halberg, og hun ejede det hus, hvor han oprettede beboelse, værksted og butik, nemlig en del af det nuværende nr. 15 i Søndergade (guldsmed Rixen). Et par år efter købte Stammer nabohuset, og de to huse blev én matrikel.

Stammer fandt på sauceskeerne, og her er hele 5 af dem. De 3 ligner som nævnt Kiærs ene puncheske i lille format. Hvem der har kopieret hvem, vides ikke, måske drejer det sig om et forlæg i et fagblad? Laffene er svagt forgyldte og måler $6,5 \times 4,5$ cm med hældetud. De bærer alle mærket Stammer Aroe og har erindringsår 1863-66-67. Skeen fra 1866 er en gave fra I. E. A. Carstens (landfogeden). De 2 andre sauceskeer ligner også hinanden

med bådformet laf uden pynt 6×4 cm og med et snoet skaft på 16 cm, der ender med en ornamenteret knop. Den ene er fra 1877 og mærket CS., den anden CSt. Stammers saltskeer er også „bedårende“; de ligner små rosenblade (løv) med ribber og takker. Hans strøskeer kan være runde, ovale og rektangulære med pressede blomster i kanten, mindende meget om Kiærs, men perforationerne i bunden er ofte halvmåner eller solhjul, det vil sige solen med bøjede stråler, et af vore ældste dekorationsmønstre. De runde sukkerskeer kan være udtunget i 6–8 eller 10 dele. Af flødeskeer har man 6 af Stammer. De fire har forgyldte laf med lige knæk og hældetud mærket Stammer Aroe. Den femte har 8 tunger med pressede blomster, mærke SCt., og den sidste er rund uden pynt og mærket Stammer. Karakteristisk for Stammer er, at thesierne har et lille støtteskaft, der undertiden er bøjet sådan, at det griber om koppens kant. Er der støtteskaft, er der ingen ben. En si har en påloddet perlekant omkring det cirkelrunde laf.

Et par potageskeer (1885 og 1874) er store og tunge og begge mærket Stammer Aroe. En grødske er grundigt mærket CS Stammer Aroe. En puncheske har han fra 1865. Bådformet, forgyldt laf med én hældetud, gedigent arbejde. Snoet ibenholtskaft med elfenbensknap. Stammer Aroe. Og en lignende fra 1862, dog med lang søvlafhals og mærket CSt.

Af de 51 store og kraftige spiseskeer, der alle med én undtagelse (musling) er dobbeltrifledede, er 32 mærket Stammer Aroe.

De 10 gaffler, som tilhørte rigsdagsmanden, er Stammers værk. Der er 6 store og 4 små, og de er mærkværdig moderne i deres form med de forholdsvis korte flene, der „samles“ lidt, så de er behageligere at spise med. De er alle dobbeltrifledede, de store med udtungning, og alle buer de lidt opad. De store har et 14 cm langt skaft og et laf på 6 cm i længden. Mærket CS Stammer 11 $\frac{1}{3}$ lod. De små har skaft på 12,5 cm og et laf på 5,4 cm. Stammer. De er lavet på et tidspunkt mellem 1855 (da ejeren kom til byen) og 1885 (da guldsmeden døde).

Som hos Kiær er også theskeerne her i overtal; de var jo de billigste at købe, og også her hos Stammer er skafterne forskellige.

Ærøsk sølv

Gafler. Stammer. Den store gaffel endvidere 11 $\frac{1}{3}$ l. Foto: J. Bøtter-Jensen.



Enkle og helt glatte, dobbeltrifledede eller med påloddet dekoration. Alle småskeer er mærket CS eller CSt.

Både Kiær og Stammer købte „industri-skeer“ hjem. De har snoet skaft, der ender med en lille knop eller en dekoreret rombe. Begge sætter deres eget mærke i.



Til venstre strøske AKiær (1866) og theske AK (1848). Til højre strøske Stammer Aroe (1864) og theske CS (1855). Foto: Jens Bloch.

Det ældste eksisterende arbejde af Stammer må være de theskeer, han lavede af sølvknapper 1854, og det yngste en spiseske, dobbeltriflet, skaft på 14 cm, laf $7,5 \times 4,5$ cm. Stammer Aroe. Den blev i december 1884 købt som fødselsdagsgave til en glarmesterfrue, der blev 34 år. 18. september 1885 døde Stammer. Glarmesterfruen overlevede ham i 69 år, idet hun blev 103 år på nær 7 dage. Og hun havde, fortæller familien, altid spist med den ske.

Da Stammer døde, var han en holden mand i sammenligning med Kiær, efter hvem der ikke engang var en skifteretssag. Stammers varelager blev vurderet til 170 kr. Han havde et par sparekassebøger, der dækkede prioritetsgælden. Og der figurerer den dag i dag et legat, der bærer hans og hustruens navne på – 320 kr.!

Når man sammenligner Anders Kiærs og Carl Stammers arbejder med arbejder af mestre andre steder, ja blot dem, der boede i den rige del af det amt, Ærø tilhørte, det slesvigske, kan der kun blive tale om kleinkunst. Men en sådan har jo også sin berettigelse.

Kildemateriale:

- Sigurd Schoubye: „Guldsmede-håndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550–1900“ (1961).
 Erik Lassen: „Ske, kniv og gaffel“ (1960).
 Dansk Håndværk ved Erik Hansen (1944): Guldsmed Evald Nielsen.
 Gamle Danske Håndværk (Politikens forlag 1971).
 Købstadsmuseet „Den gamle by“: Årbog 1968–69.
 Magnus Lange: „Slægten Lange fra Fåborg“. Trykt som manus (1923).
 Chr. A. Bøje: „Danske Guld og Sølv Smedemærker før 1870“ (Politikens forlag 1962).
 Ellen Andersen: „Bordskik“ (Gyldendal 1971).
 Troels Lund: „Dagligt Liv i Norden“ (Gyldendal 1967, 157).
 Forhandlingprotokol for „Borger- og Håndværkerforeningen i Ærøskøbing“ (1867).
 Ærø Avis 1867–69–70–85–92.
 Meddelelser fra Landsarkiverne i Odense og Viborg og fra Rudkøbing byhistoriske arkiv.